

зываў іх канцэнтрацыяй паэтычнага. Улічваючы наяўнасць подпісаў-расшыфровак да відэом, можна лічыць іх даступнымі для адэкватнага ўспрымання носьбітамі розных моў. У той жа час творы Л. Сільновай маюць надзвычай цесную сувязь з вербальным складнікам, без якога існаванне рысасловаў немагчымае. На лексеме, яе вобразна-сімвалічным значэнні трымаецца ідэйная сутнасць большасці візуальна-паэтычных твораў беларускай паэзіі. Невыканальнай справай лічым і пераклад рысасловаў на іншыя мовы, праўда, адзначым, што малюнкi, створаныя на матэрыяле слоў, якія гучаць падобна па-беларуску, па-руску і па-ўкраінску могуць быць паўна-вартасна ўспрынятыя носьбітамі гэтых моў.

Такім чынам, відэомы А. Вазнясенскага і рысасловы Л. Сільновай з'яўляюцца характэрнымі праявамі эпохі сінтэзу ў мастацтве, гэта канцэптuallyна цэласныя, арыгінальныя жанры, якія ўзбагачаюць набыткі не толькі рускай і беларускай, але таксама сусветнай візуальнай паэзіі.

Бібліяграфічны спіс

1. Вознесенский, А. А. Видеомы. Стихи, визуальные объекты, проза / А. А. Вознесенский ; оформ. худож. А. Коноплева и Е. Поликашина. – М. : РИК «Культура», 1992. – 392 с.
2. Лотман, Ю. М. Культура и взрыв / Ю. М. Лотман. – М. : Гнозис. Прогресс, 1992. – 272 с.
3. Кочеткова, Н. Игра + аура Вознесенского : интервью с Андреем Вознесенским [Электронный ресурс] / Н. Кочеткова // Известия. – Режим доступа: <https://iz.ru/news/313203>. – Дата доступа: 15.09.2021.
4. Сільнова, Л. Крышталёвы сад : кн. крытыкі / Л. Сільнова. – Мінск : І. П. Логвінаў, 2007. – 143 с.
5. Сільнова, Л. Рысасловы / Л. Сільнова. – Полацк : Полац. ляда, 1994. – 35 с.

БЕЛАРУСКІЯ І АНГЛІЙСКІЯ ДЗЕЯСЛОВЫ КАНКРЭТНЫХ ФІЗІЧНЫХ ДЗЕЯННЯЎ І СТАНАЎ З ПЕРАНОСНЫМІ МЕНТАЛЬНЫМІ ЛСВ

В. А. Мусіенка (Мінск, Беларусь)

У артыкуле разглядаюцца другасныя ментальныя лексіка-семантычныя варыянты, утвораныя ад дзеясловаў канкрэтных фізічных дзеянняў і станаў. Усталёўваюцца асноўныя мадэлі семантычнай дэрывацыі і лексіка-тэматычная прыналежнасць другасных значэнняў. Пры вылучэнні дзеясловаў канкрэтных фізічных дзеянняў і станаў быў выкарыстаны дэнататыўны прынцып класіфікацыі. Паказана спецыфіка разыходжання ў колькасці другасных лексіка-семантычных варыянтаў у англійскай і беларускай мовах.

Ключавыя словы: дзеяслоў; лексіка-семантычны варыянт; дэнатат; метафарычны перанос; семантычная мадэль; семантычная група.

Дзеясловы фізічных дзеянняў прадугледжваюць пэўную дынаміку, актыўныя дзеянні і маюць шырокую дэнататыўную суаднесенасць. Такія дзеясловы актыўна ўключаецца ў працэс метафарызацыі і ўтварараюць другас-

ныя значэнні тэматычнай скіраванасці. Вялікі аб'ём сэнсавых структур дзеясловаў не заўсёды ўкладваецца ў межы адна тыпных семантычных мадэляў і сцэнарыяў развіцця. У якасці аб'екта даследавання выступаюць дзеясловы канкрэтных фізічных дзеянняў і станаў у беларускай і англійскай мовах, якія ў другой функцыі ўключаюцца ў ментальную сферу і выражаюць пэўны ход думак, іх працяканне ў часе і прасторы і г.д.

З улікам семантыкі зыходных ЛСВ такіх дзеясловаў вылучаюцца некалькі семантычных мадэляў.

1. Першую групу складаюць дзеясловы, якія перадаюць пэўныя пашкоджанні, зробленыя грызунамі, насякомымі (*тачыць, грызці*) і інш. У другой функцыі гэтыя дзеясловы ўжываюцца з семантыкай 'неадступна мучыць, паступова пазбаўляючы сіл (пра хваробу, думкі, пачуцці і падобнае)', 'дакучаць пастаяннымі прыдзіркамі, папрокамі, сваркамі': *Яго тачыла думка, што ўсё тут добра было толькі тады, калі ў яго было сваё ўласнае аселішча* (К. Чорны); *Гэтая думка ўвесь час грызла старшынова нутро* (В. Быкаў); *Іваноўскага пакутліва грызла думка: а як жа прабрацца ў партызанскія раёны?* (І. Новікаў). У англійскім адпаведніку *gnaw, nibble* актуалізаваліся ЛСВ 'cause persistent distress or anxiety' 'выклікаць пастаянны расстройства або трывогу', 'to show a slight interest in an offer, idea, etc.' 'праявіць невялікую цікавасць да прапановы, ідэі і г. д.': *Doubts were already gnawing away at the back of his mind – Сумненні ўжо тачылі яго у глыбіні яго розуму; He nibbled at the idea, but would not make a definite decision – Ён грыз гэтую ідэю, але не прыняў пэўнага рашэння.*

2. Да другой групы адносіцца адзін дзеяслоў *віраваць*, які характарызуе працэс утварэння віроў, пэўнае бурленне. Другая семантыка звязана з працэсам думкі, яе скіраванасцю на што-небудзь адно і тое ж: «*Няўжо ў сапраўды выбіла вока?*» – *віруе ў галаве неадчэпная думка, і я, напавіўшы кажух, тулюся патыліцай да цёплага коміна* (В. Мудроў); *Але трывожныя думкі няспынна віравалі ў ягонай галаве* (Л. Дайнека); *Шлях вёў у глыбіні чалавечай душы, дзе віравалі вялікія буры пачуццяў і думак* (М. Тычына). Англійскі адпаведнік *twirl* не ўтварае дзясловаў ЛСВ.

3. Трэцяя група прадстаўлена дзеясловам *раіцца* 'утвараць роі пчоламі і іншымі насякомымі'. У рэцыпіентнай сферы вылучаецца другая ЛСВ 'паяўляцца адразу ў вялікай колькасці (пра думкі, пачуцці, сны і падобнае)': *Розныя думкі раіліся ў галаве старога* (М. Лынькоў); *Толькі думкі, вобразы, абрыўкі невыразных фраз рояцца ў галаве* (В. Быкаў); *Адчуваецца, што і яму не да сну, што і ў яго галаве рояцца нейкія думкі* (У. Караленка). Англійскі адпаведнік *swarm* не ўтварае дзясловаў ЛСВ.

4. У гэтай групе фіксуецца адзін дзеяслоў *тоўпіцца* з першасным значэннем 'збіраць, аб'ядноўваць у вялікія групы'. Другаснае значэнне гэтага дзеяслова 'умяшчацца дзе-небудзь у чым-небудзь (пра думкі, радасць і падобнае)': *Напльвалі, тоўпіліся розныя думкі, іх хацелася выказаць*

(Л. Гаўрылкін); *Не тоўнілася ў яго местачковай галаве, каб яго сястра Фрэйда зрабілася свінаркай* (З. Бядуля); *Цяжкія думкі тоўніліся ў галаве*. (У. Караленка). У англійскім адпаведніку *crowd* утварыўся ЛСВ, які часткова падобны да беларускага тоўніцца: 'to fill your mind so that you can think of nothing else' 'напоўніць свой розум такім чынам, каб не думаць ні аб чым іншым' (*Memories crowded his mind – Успаміны тоўніліся ў яго розуме; Harry memories crowded in on me as I looked at the photographs – Цёпляя ўспаміны тоўніліся ўва мне, калі я разглядаў фатаграфіі*).

5. Пятая група прадстаўлена дзеясловам ткацтва *снаваць* 'рабіць аснову тканіны'. Другасны ЛСВ прадстаўлены метафарычным значэннем 'рухацца ў розных кірунках, туды і сюды (пра думкі, успаміны і падобнае)': *Яго думкі бязладна снавалі ў галаве* (В. Быкаў); *І думкі яго снавалі вакол параўнаньяў і асацыяцыяў* (У. Глыбінны); *І ў змрочнай цішы снавалі сумныя думкі* (М. Зарэцкі). Англійскі адпаведнік *war* не ўтварыў другасных ЛСВ.

6. У шостаю групе ў якасці донарскай адзінкі выкарыстаны дзеяслоў *свідраваць* 'рабіць свердлам адтуліны'. Рэцыпіентны ЛСВ адлюстроўвае ментальныя і пачуццёвыя станы 'непакоіць, хваляваць, мучыць (пра думкі, адчуванні)': *Усё гэта рабілася механічна, бо галаву свідравалі іншыя думкі* (А. Чарнышэвіч); *Галаву маю балюча свідравалі назоллівія думкі – яшчэ няясныя, неафармаваныя, але такія ж глыбокія, такія сур'ёзныя, што мне ажно цяжка ад іх станавілася* (М. Зарэцкі); *Але і ў сне нейкая думка, знаёмая і няўлоўная, свідравала мозг* (У. Шыцік). Англійскі адпаведнік *drill* не ўтварыў другасных ЛСВ.

7. Некаторыя групы звязаны з працэсам працы, чалавечай дзейнасцю накіраванай на стварэнне матэрыяльных і культурных каштоўнасцей (*працаваць*). Другасны ЛСВ утвараецца амаль па прадвызначанаму кірунку → 'знаходзіцца ў дзеянні (пра думкі, уяўленні і падобнае)': *Думка прафесара працавала акрэслена, ясна* (П. Кавалёў); *Думка яго працавала ўжо як мае быць* (К. Чорны); *Думка працуе востра і ясна* (І. Кудраўцаў); *Думкі яе вельмі акуратна працавалі*. (З. Бядуля). У англійскім адпаведніку *work* утварыўся другасны ЛСВ 'affect or impress' 'уплываць або ўражаць' (*His charm doesn't work on me – Яго абаянне не працуе на мяне; His charm doesn't work on me – Яго абаянне не працуе на мяне*).

8. У восьмай групе прадстаўлены дзеяслоў *гнаць*, які ў другасным значэнні выражае 'прымушаць актыўна дзейнічаць (пра думкі)', 'адмаўляцца думаць пра што-небудзь': *Уперад гнала толькі адна думка: «Хутчэй. Хутчэй. Траўка дагоніць»* (А. Якімовіч); *Гнала іх уперад, не давала спакою думка: як апраўдацца ў вачах камароўцаў?* (П. Місько); *Я гнала ад сябе кепскія думкі, аднак асадак у душы заставаўся* (У. Дамашэвіч). У англійскім адпаведніку *drive* утварыўся ЛСВ 'desire or feeling that causes people to do something extreme' 'жаданне або пачуццё, якое прымушае людзей рабіць нешта надзвычайнае' (*Jealousy drives people to murder – Рэўнасць гоніць*

людзей да забойстваў; *If we are **driven** by guilt, resentment and anxiety, our children will absorb these feelings and express them too* – *Калі нас будзе гнаць пачуццё віны, крыўды і трывогі, нашы дзеці ўспрымуць гэтыя пачуцці і таксама іх выкажуць*).

9. У гэтую групу ўключаецца дзеяслоў *пераварыць* са значэннем ‘кулінарнай перапрацоўкі’. Другаснае значэнне гэтага дзеяслова звязана з ментальнай сферай засваення інфармацыі, пераасэнсаваннем, перапрацоўкай якіх-небудзь палажэнняў: ‘ўспрыняць, засвоіць, перапрацаваць’ *Карызна зразумеў, што ён ужо перадумаў і пераварыў у сабе гэтае пытанне* (М. Зарэцкі); *Ледзь паспелі ў Дуброве пераварыць і абгаварыць гэтыя навіны* (П. Місько). У англійскім адпаведніку *digest* утварыўся ЛСВ ‘to think about something so that you fully understand it’ ‘думаць пра што-небудзь, каб цалкам зразумець гэта’ (*He paused, waiting for her to **digest** the information* – *Ён прыпыніўся, чакаючы, пакуль яна пераварыць інфармацыю*; *Leonora **digested** this piece of news with mixed feelings* – *Леанора пераварыла гэтую навіну са змешанымі пачуццямі*; *He likes to **digest** what he reads* – *Ёй падабаецца пераварваць тое, што яна прачытвае*).

10. Дзеяслоў *дакапацца* звязаны з працэсам апрацоўкі зямлі. Другаснае значэнне для гэтага дзеяслова ‘дайсці да чаго-небудзь, дашукацца’: *Галай павінен быў дазнацца, што за агеньчыкі бачыліся яму ўночы, дакапацца да сутнасці з’явы* (У. Шыцік); *Якая ні нікчэмная прычына прывяла яго сюды, але і да яе ён паставіўся сур’ёзна, дакапаўшыся, няхай сабе і выпадкова, да канца* (М. Гіль). У англійскім адпаведніку *dig* другасны ЛСВ не ўтварыўся.

Такім чынам, дзеясловы канкрэтных фізічных дзеянняў і станаў *тачыць* – *gnaw*, *грызці* – *nibble*, *віраваць* – *twirl*, *раіцца* – *swarm*, *тоўніцца* – *crowd*, *снаваць* – *warp*, *свідраваць* – *drill*, *працаваць* – *work*, *гнаць* – *drive*, *пераварыць* – *digest*, *дакапацца* – *dig* у залежнасці ад тэматычных першасных ЛСВ былі падзелены на 10 груп. Усе беларускія дзеясловы ўтварылі другасныя ментальныя ці экспрэсіўныя значэнні. У англійскай мове такія другасныя значэнні пры параўнанні з беларускімі адпаведнікамі былі выяўлены толькі ў 6 дзеясловах (*gnaw, nibble, crowd, work, drive, digest*). У адным беларускім дзеяслове *гнаць* актуалізаваліся 2 другасных ЛСВ. Гэта сведчыць пра спецыфіку ўспрымання дзеясловаў канкрэтных фізічных дзеянняў носьбітамі беларускай і англійскай моў. У англійскай мове метафарычная мадэль «фізічныя дзеянні → ментальныя станы» выкарыстоўваецца не так актыўна як у беларускай мове, гэта значыць, што не заўсёды канкрэтных фізічных дзеянняў суадносяцца з абстрактнымі паняццямі.